

AZ ERDÉLYI UNIÓ PROBLÉMÁJA

Megkérdeztük az erdélyi kérdés néhány ismerőjétől, miben látják a visszacsatolt Észak-Erdély szerencsés és gyors összeforradásának feltételeit és nehézségeit. A válaszokat itt közöljük azzal, hogy a kérdést még napirenden tartjuk.

A szerkesztő.

BARÁTH BÉLA teológiai tanár (Kolozsvár):

A román uralom alól felszabadult Erdély gondolkodását, egész lelki világát három alapeszme jellemzi.

Mindenekelőtt is *keresztény* ez a világnézés. Azzá tette nemcsak a régmúlt hagyományos lelkülete, hanem a kisebbségi sors történeti fejlődése is. Itt az elmúlt 22 esztendő alatt jórészen a történeti egyházak jogi személyiségének a védelme alatt élt a magyar nemzeti kultúra, működtek kultúrintézményeink és egyesületeink. A Krisztus köpenyegébe fogódzva vetette meg a lábát és dacolt a kisebbségi élet együtt járóival, a másodsorba-állítással, a perifériákon tengődéssel, a közéletből kiakolbolítással szemben a faji élniakarás. Mindezt egykönnyen nem felejtjük el, s nem is akarja elfeledni az erdélyi tájékozódás. Ezért nem számol az erdélyi lélekkel az, aki keresztényellenes világnézéssel kopogtat nálunk, vagy a történeti egyházak mellőzésével akar építeni itt, vagy az anyaországban jobb magyar jövőt. Rossz szolgálatot tenne Erdély ügyének, aki itt az állami monopóliázás elvét hirdetné és akarná a gyakorlatba átültetni, vagy pedig éppen a túli, sajnálatos felekezeti ellentétnek lenne előharcosa. Nálunk minden egyháznak és hitvallásnak elég a maga gondja, baja, küzdelme és vállalt feladatköre. A máséval csak akkor törődünk, ha közös érdekről és összefogásról van szó és erre utal az élet szükséglete. Bántó volt tehát a közelmúltban és bántó lesz a jövőben is, bárki ajkáról hangozzék is el, ha valaki errefelé azt a tapintatlan kérdést feszegeti, ki itt a jobb magyar.

Ha a visszacsatolt magyarság többsége állítólagosan református is, a hazatért legmagyarabb, a székely vármegyék túlsúlya katolikus. Úgynevezett szatmári svábjainkat meg senki sem kell, hogy kioktassa arról, mi a magyar érzés és hűség, a magyar kitartás és szervezkedés. Nem mondom ezzel, hogy vezető körök részéről nem kívánatos a körültekintés a felekezeti frontokon. Sajnos, a háború előtt tiszta katolikus vidékeink másvallású jegyzői és tanügyi férfiai szorgalmazták és hajtották végre sok helyt hitvallásos iskoláink államosítását s tették számunkra a kisebbségi sorsban ugyanott lehetetlenné a nemzeti oktatást és nevelést.

A második alapeszme nálunk a *nemzeti* gondolat, mely Erdélyben öntudatos faji politikát követel. Erdély magyarsága a világháború előtti időben jogosan panaszkolta fel, hogy mostoha elbánásban részesül. Aki ezt nem hinné, vessen csak egy pillantást az erdélyi vasúti fővonalakra, — csak 1913-ban épült ki teljesen a székely körvasút, — s azok mindennél ékebben beszélnek erről neki. Nem a kedvezményesen kezelt szászokra vonatkozott ez a panasz, nem is kormánypártokhoz csatlakozott román tömegekre, hanem elsősorban a Székelyföldre és annak ellenzéki lakóira. A román uralom alatt Erdély románjainak ajkán sem némult el az ehhez hasonló panasz a regát uraival és kormányaival szemben, bár 22 éven át öntudatos, célirányos, népmentő- és erősítő román politikának voltunk szemtanúi mi mindnyájan, erdélyiek. Ma azt mondják Erdély-szerte: Magyar, pesti regátot nem akarunk! A népmentő, öntudatos román politikának elfogadható intézkedéseit meg szeretnők érvényben látni magyar kiadásban is! S mivel kevesen vagyunk, a politikai pártoskodáshoz és megoszláshoz semmi kedvünk egyelőre! Aki hozzánk jön, Váradon, Kolozsváron túl is lássa meg az életet s egységes nemzeti frontunkat ne törje össze! Nekünk, főképp a bécsi döntés által teremtett helyzetünkben életszükséglet az egységes összefogás!

Harmadszor modernül *szociális-ízű* a mai erdélyi gondolkodás. Társadalmi téren ez azt jelenti, hogy sokban közelebb jöttünk egymáshoz mi, erdélyiek. A nagymúltú erdélyi mágnásnak és gentrynek háború előttről hírhedt gögje letompult. Valahogy leépültek a válaszfalak. A szellemi és fizikai munkástábor

is jobban egymásra talált. Az erdélyi köznemesség és szabad székelység egészséges öntudata, az erdélyi érzület józan demokráciája épp ezért ma nehezebben szívleli el a címkórság és a protekciós rendszer jelenségeit. Tudom, hogy ezt darabosság-
nak minősítik egyesek. De hát mi hegyi nép vagyunk. Innen lokálpatriotizmusunk, nyersebb faragású, küzdelemhez acélozott, katonásabb életstílusunk. Az erdélyi életnek a folytonos őrtállásban sok udvariaskodásra nem volt ideje. A 22 év élet-halálharca meg sokban lényegszemléletre nevelte.

Gazdasági téren persze szegények, lerongyolódottak lettünk. A román földreform kihúzta a földet a lábunk alól. A román konverziós törvény a zsebünkbe nyúlt s elvette maradék tőkéinket, összesorvasztotta alapítványainkat s élhetőségeinket. A román nemzeti munkavédelmi intézkedés meg már a kenyeret kezdte kiütni a kezünkéből. A bécsi döntés nyomán — bár nem sajnáljuk — Bukarest, Galac s a regát népfelcsapásoknak már nem ad többé állást, munkát és elhelyezkedést. Jobban fájjaljuk ennél, hogy Brassó, Segesvár, Medgyes, Szeben, Gyulafehérvár, Arad, Torda és Temesvár felé se mehetnek munkába egyelőre székely legényeink és leányaink. Reméljük, hogy egy részük a katonaságnál, a csendőrségnél, a vasútnál s egyebütt kap elhelyezést. A leányok meg Nyugat felé indulhatnak Kelet helyett. S munka a felkarolt Erdélyben itthon is lesz elég. Úgy hisszük, hogy újból megtermi Erdély földje, az alapítványok hajdan klasszikus hazája, a vezetésre hivatottaknak, a szellemiségnek elítserégét. De mert szegénységünkben is átlag jobb a sorsunk, mint az anyaország mezőgazdasági napszámosaié és kubikusaié, érthető, hogy nem a nyomorultak életirigysége láttatná szívesen velünk és kívánja szorgalmazni az anyaországban is a korszerű szociális reformok megindulását. Mi, akik 22 évig kívülálltunk a magyar életen, lehiggadt ítélet és tárgyilagos elbírálás alapján, a nemzeti szolidaritizmus jegyében óhajtjuk, hogy ott minél hamarabb megvalósuljon több pontban nem a napi, átmeneti szociálpolitika, hanem a gyökeres szociális átalakulás. Szent a meggyőződésünk, hogy annak egészséges megoldása mellett a magyar élet és jövő nem vallja kárát.

De már legyen elég. Talán többet is mondtam, írtam, mint amennyire a hozzám intézett kérdés feljogosított. Annyit azon-

ban, remélem, mindenképpen, hogy kitűnjenek a szerencsés, gyors és teljes összeforrás feltételei és esetleges nehézségei az anyaország és Erdély között.

GULÁCSY IRÉN író (Budapest):

Az ankét időszerű, noha nem bizonyos, hogy sok új elemet vethet fel. Hiszen Erdély már jelenlévő köztünk: ő maga is több esetben nyilatkozott és még folytatólag nyilatkozik önmagáról, testi és lelki szükségleteiről. De a szétszórt észleletek összesítése és áttekinthető rendszerezése mindamelllett is jelentős hasznú teljesítmény.

Mint tizenöt éven keresztül erdélyi (kisebbségi) közösségben élt sorstárs, a szellemi összhang megteremtésénél ezeket a szempontokat tartanám mélyen megértendőknek:

Az erdélyi ember az ő teljes magyarságában is, mégis *elüt* a zárt geográfiai területén kívüli emberektől. Az «itt» és «odaát» elkülönbötetés, tagadhatatlanul, szintén létezik. Létezik a leg egyszerűbb emberek legegyszerűbb életfunkciójától, a táplálkozástól kezdve, a magasabb értelmiségű emberek legmagasabb szellemi kifejeződéséig. Az erdélyi ember elkülönbötetési konyháját a kívülső részekén élő emberek konyhájától («nem erdélyi módra, hanem magyarul főz»), azaz nem használ fűveket), épúgy, mint az intellektuel a maga intellektuális cselekvéseit. Az erdélyi irodalom is például «erdélyi módra» kíván megnyilatkozni. A politika különbséget tesz «itteni» és «odaáti» elgondolások, módszerek közt. De ez a partikularizmus végeredményében mégis csak látszólagos, mert az együvértartozásnak olyan szinte emésztő érzése színezi, mely kizárja a valódi regionalizmus feltételezését. Az erdélyi ember — talán — bírálni fogja, hogy «odaát nincs sürgősebb dolguk», vagy egyebet, de mindenkor élénk tudatában van annak, hogy történjék bár a tágabb hazában valami helyesen, vagy szerinte elhibázottan: a következményeknek ő elrendelésszerűleg, feltétlen osztályosa. A tagadhatatlan erdélyi másformaságot tehát minden aggodalom nélkül fogadhatjuk és semmi tapasztalat sem tanúskodik amelllett, hogy meggyengítésén kellene munkálnunk, ami elkedvetlenedést okozhatna.

Az erdélyi magyarság bizonyosfokú, azaz fokozottabb *ön-*

állóságra tart igényt, mint mi. Ennek a ténynek okai történelmünkben annyira közismertek, hogy az időben visszanyúló szempontok taglalása mellett szükségtelen megvesztegelnünk. A történelem a közelebbfekvő múltban ezeket az okokat azonban még jelentékenyen gyarapította. Erdély úgy járt, mint az elárvult gyermekek legidősebbje. Gondozottból és ellátottból minden átmenet nélkül egyszerre nemcsak gondozó és ellátó, hanem családfő, sőt családfenntartó lett. Nagykorú, önállóan határozó és cselekvő, felelősen élő nemzet-személyiség. Visszatérve a tágabb család kötelékébe, a szoros járószalagon vezetést már csak idegenkedve fogadhatná.

Erdély magyarsága — nemzeti vonatkozásban — két évtizeden keresztül valóságos kis állam volt, mely kitűnő szerkezetet és rendszereket épített ki sajátos szükségleteire és államférfiakat termelt ki magából, akik, hogy mekkora rátermettséggel töltötték be feladatkörüket, arra nemzettöredékünknek huszonkét év múltán, tökéletes magyarságban való visszatérése a legbeszédesebb bizonyíték. Erdély levizsgázott magyarságból is, érettségből is. A nagykorú családtagnak az egyenrangúakat megillető helyet lesz méltányos biztosítanunk közéletünkben. Vagyis: nem eltekintenünk az erdélyi véleményektől, hanem — gyakran — egyenesen azokhoz igazodnunk, még pedig teljes bizalommal. Az erdélyi véleményeknek, ha nem is túltengő, de legalább aránylagos érvényesítése az ország sorsának irányításában, minden bizonnyal megnyugtatólag fog hatni Erdély öntudatos magyarságának lelkületére.

Az öntudatosságon felül nem hagyható azonban figyelmen kívül *Erdély nagy érzékenysége* sem. Ez a nemzettöredék egész pontosan ismeri teljesítményének értékét, következésképpen állandóan összehasonlítja. Érdemeket mutat fel, tehát érdemeket is kíván. Minden hivatalba, vagy éppen föléhelyezett személyiséget tüzetesen meg fog vizsgálni ebből a nézőszögéből és aszerint lesz vele elégedett, vagy ennek ellenkezője, hogy huszonkét év küzdelmeinek mérlegében az illető kellelőleg lenyomja erkölcsi és nemzeti vonatkozásban a serpenyő másik tányérját, vagy pedig valami más motívum keveredett közre küldetésénél. Kétségbevonhatatlan nemzeti teljesítményekre kell támaszkodnia annak a *kívülről* jött előljárónak — de bár csak egyszerű

hivatalnoknak is —, akinek megbízatásánál az erdélyi lelkekben fel ne merüljön a kérdés: köztünk, itt megszenvedettek közt, már nem akadt volna hozzá fogható?

Erdély magyarsága a messzi anyaországban látta minden erény ragyogó megtestesülését. Végtelen hosszúnak látszó ideig volt születési okon elnyomott, megalázott: másodrendű állampolgár. Visszatérve most megbecsülésben és tegyük hozzá, a minden téren való *eszményi igazság* gyógyító légkörében szeretne élni. A méltatlanul kapott bántalmak fokozott jogérzékenységet és bizonyos szolidaritást fejlesztenek ki szenvedők és szenvedők közt. Az egykori elnyomottakból tehát vagy csak súlyos lelki konfliktusok árán, vagy soha és egyáltalán semilyen emberi vonatkozásban nem lesznek jog-elvonók, mert már ők maguk is átérték a születési alapon való csökkent jogúság teljes lelki hozamát. Az emlékek még figyelemreméltóan frissek. Az összehasonlítás kéztöleső.

Rendkívül érzékeny az idegenek közt élt erdélyi *az egymás közt használt hangra is*. Jól emlékezem, mennyire megdöbbentett, mikor Erdélyből kijöve, először hallottam nyers beszédmodort, nemzeti életünk legfőbb fórumán. Kínos talány volt számomra, hogy magyar emberhez szólhat valaki kíméletlenül, ha ő maga is magyar? Hát még ha egy hazavesztettségéből kiváltott lelket érne a durvaság! Ütést kapni «odaát» sem volt éppen öröm. De itthon egyenesen szörnyű lenne a testvérokozta bántalom, mely nem is maradhatna nagy lelki sérülések és azok visszahatásai: csalódások és kiábrándulások nélkül.

Erdélyben a szorosabb egymásrautaltság következtében a társadalmi különbségek elmosódottabbak, mint idekünn. Címet, rangot, kitüntetést kapni gyanús volt. Egymásközt: a magyarság és az érte vállalt áldozat kvalifikált. Az arisztokrácia sem vont áthatolhatatlan kínai falat maga köré és nem is távolodott el olyan messze a néptől, mint a bármily alapon kiváltságos osztályok idekünn való képviselői. Hasonlóképp nem is veszi tehát szívesen, ha méltóságára és praerogatíváira minduntalan emlékeztetik.

Azt remélem, hogy mint Erdélyből kiszármazottnak, ebben az adott esetben szabad volt bizonyos fokig szubjektívnek lennem és szabad lesz Egyből a Többre következtetnem:

Visszahonosításom után nem érdekelték semminő pártok. Nem kívántam semminő mozgalmakkal és szellemi áramlatokkal megismerkedni. Egyszerűen csak: magyar akartam lenni. Megfürdőzni az itthoni, pihentető, bőséges magyarságban és majd később, lassan-lassan körbe tájékozódni. Ha nem csalódom, a hazatért nemzettöredék is idegenkedéssel fogadhatná az állásfoglalásra való türelmetlen késztetést, a lélekkalászatot, párt-zajlásokat és a harcmodor elvakult szenvedélyességét. De legfőképp az olyan magatartással állhat szemben kínosan értetlenül, mely immár a *saját* hazán belül tenné vitathatóvá a magyar elem dominálásának jogát, vagy olyan áldatlan szereplésű idegen személyiségekkel mutatna rokonszenvet, akiktől ő sebeknél egyebet nem kapott és akik ezért a leggyászosabb módon élnek is emlékezetében.

HORVÁTH BARNA egyetemi tanár (Kolozsvár):

Az Erdéllyel való lelki egyesülés kérdéséhez kétféle különböző címen merek hozzászólni. *Először* azért, mert érdekes közvéleménypolitikai és társadalomlélektani problémát vet fel. *Másodszor* pedig azért, mert a kolozsvári egyetemen végzett munkám során naponta rajta tartom a kezem a szellemi összehangolódás egyik kényes részletfolyamatán.

Az elvi kérdés az, vajjon mik a feltételei és akadályai annak, hogy az a két, 22 éven keresztül egymásra vágyó, de egymástól elválasztott, elszokott és eltávolodott lélekközösség, amely a különböző sors és környezeti tényezők nyomása alatt az egyetlen magyar lélekközösség tágabb körén belül az anyaországi és az erdélyi lélek szűkebb közösségeiben fejlődött kétéfelé, a várva-várt találkozásban, a vágyalom teljesülésében, csakugyan azt találja meg, amit várt, a boldogságot és a kölcsönös boldogulást, nem pedig azt, amit pedig vágyaink teljesülése gyakran magával hoz, a kiábrándulást?

Mi a magyarázata annak, amikor emberek, akik évekig vágytak egymásra, a várva-várt találkozásakor, a beteljesüléskor csalódást éreznek? Miért van az, hogy az, aki képzeletében eltűlozza valamely város vagy hegyvidék szépségeit, ahova gyermekkor óta készül, kiábrándul, amikor a valóságot meglátja?

Az ilyen ember hasonlít ahhoz, aki csak az egészség és a szépség büvkörében tud szeretni, a betegség és a prózai valóság nappalán azonban szerelme elpárolog.

A két egymásratalált közösségnek is *nem a fantáziaképet, hanem a valóságot kell egymásban keresnie és szeretnie*. Azt a kemény valóságot, hogy társtalanul és rokontalanul vagyunk egyaránt *magyarok*. Tágabb körben pedig azt a valóságot, hogy a történelmi sors egymásrataltságában egyaránt vagyunk *magyarországiak*, tagjai a geopolitika és az államalkotó művészet e tájon felül soha nem múlt remekének, a szentistváni birodalomnak, a szentkoronának.

A legtöbb nehézség onnan van, hogy *valószerűtlen* elképzeléseket erőltetnek. Emelkedett hangulatban az emberek gyakran *nem tudnak viselkedni*, akaratlanul is *idétlenségeket követnek el*. Valóságos megmérgezése a lelki egyesülésnek például, amikor az erdélyi szellemet vagy a felvidéki szellemet *kijátsszák* az anyaországgal szemben, vagy megfordítva. Sokkal hasznosabb, ha az egymástól *tanulásban*, nem pedig egymás *kioktatásában* kelünk versenyre. Azok, akik áldozatos lélekkel a «végvári szolgálatra» ide kijöttek, dolgozzanak és viselkedjenek tovább is is úgy, mint eddig, bízva abban, hogy munkájuk eléggé példaadónak találtatott már akkor, amikor erre a feladatra kiválasztattak. Amikor a barátok azon tanakodtak a refektóriumban, hogy ki mihez kapna, ha megtudná, hogy egy órán belül meg kell halnia, egyedül a szent volt azon a nézeten, hogy nyugodtan tovább folytatná a napirend szerinti teendőit. Neki volt igaza. Lelkesedésünkben ne törekedjünk extravaganciára, hanem maradjunk józanok, realisak, higgadtak.

A lelki összehangolás finom, kényes folyamat. Ne higyjük, hogy azt síppal-dobbal el lehet végezni. Ellenben legyünk *figyelmezők* és építsünk a *tapintóira*. Ezt az alap gondolatot mindennapos munkám köréből *vett* szerény példával szeretném megvilágítani.

Az idei másodéves kolozsvári joghallgatók tavaly Sperantiától hallgattak jogelméletet. A román rendszer mellett ugyanis ez elsőéves tárgy. Idei másodéves hallgatóimnak mintegy a fele volt-szegedi, másik fele volt-kolozsvári hallgató. Az idén tehát olyan hallgatósnak adom elő a jogelméletet, amelynek fele

(a szegediek) azt először hallja, másik fele (a kolozsváriak) ellenben azt már román professzortól hallgatta. Ez a Sperantia termékeny és nem jelentéktelen szociológus. Felfogása antinaturalisztikus, a társadalom lényegét értéktartalmak kicserélődésében, a jog lényegét a társulási lehetőség maximumának a megvalósítható igazságosság maximuma által való biztosításában látja. Színes, eleven előadása és 1939-ben megjelent román társadalomtana bizonyos hatást gyakorolt hallgatóságára.

Jelképet látok hallgatóságom munkaközösségének ebben a megosztásában. Abban kapcsolódtunk össze, hogy mindenk előtt pontosan felmérjük Sperantia hatását, jelentőségét, irányának jellegzetességeit. A tudományos ismertetés és bírálat teljes tárgyilagosságában. Amikor lemértük, hogy mit kaptak a volt kolozsváriak Sperantiától, akkor lassan áttérünk arra, hogy mit tudunk még nyújtani nekik, amit magunkkal hoztunk Szegedről. Azt hiszem, hogy a kölcsönös figyelemnek, megbecsülésnek és tapintatnak ebben a csendes mérkőzésében születik a lelki «hazatérés», a «hazai» ízére való visszaemlékezés, a hazáédesedés, a lelki egyesülés élménye.

RAVASZ LÁSZLÓ ref. püspök (Budapest):

A visszacsatolás azt a feladatot rója ránk, hogy Erdély századokon keresztül kialakult művelődését, megerősítve a megszállás húsz esztendejének tanító és acélozó tapasztalataival, úgy forrasszuk össze az anyaország műveltségével, hogy történelmi folytonosságán csorbát ne ejtsünk, viszont a magyar művelődés egységét biztosítsuk. Ez azt jelenti, hogy különös gonddal meg kell őrizni az erdélyi szellemiség folytonosságát és biztosítani kell szabad továbbfejlődését. Erdélynek megvan a maga saját hagyományai; épúgy megérik rajta a százötven esztendőes fejedelmi korszak történelmi bélyege, mint ahogy meglátszik a három nemzet és a négy vallás együtteséből eredő öröklött jellemvonása: a különös rugalmasság és egyensúly. Erdélyben a magyar és román nép között van valami mély rokonszenv, az együttélésből fakadó bajtársi szellem; a két nép intelligenciájában hasonlik meg és a politikában kerül szembe egymással. A vonzódás természeti adottság, az

idegenkedést kívülről kényszerítették rájuk, vagy nevelték beléjük.

Gyakorlati térre víve át a kérdést, ez azt jelenti: *Erdély társadalmának alkati egyensúlyát megváltoztatni nem szabad.*

Néhány példa megvilágítja, mit értek ezalatt.

1. Már fentebb is említettem, hogy a magyar és a román nép között lényegesebb érzelmi ellentét nincs, csak az intelligenciájuk áll szemben egymással. Annál nagyobb a távolság a magyar és szász nép között. Itt viszont a két nép intelligenciája találkozhatnék egymással. Magyarország a trianoni évek alatt elszokott a nemzetiség fogalmától: egész lelki világa akörül forgott, hogy saját véreinkkel hogy bánnak az utód-államok. Sokkal több garanciát nyújt a három erdélyi nemzet, különösen annak fiatalabb nemzedéke, a helyes nemzetiségi politika megvalósítására, mint Csonkamagyarország lassankint egyoldalúvá vált gondolkozásmódja.

2. Az anyaországból beözönlő tisztviselő invázió éppen olyan hiba volna, mint az, ha Erdély túlságosan keserves tapasztalást tenne a magyar bürokráciáról. Nem tudom kifejezni: Felvidék lelkében milyen mély sérelmeket okozott a magyar bürokrácia aprólékossága, sokszor tehetetlensége s általában az a jellemvonása, hogy nem tud szolgálni gyorsan, pontosan, kéretlenül. Erdély húsz évig balkáni közigazgatást látott. Ez azt jelentette, hogy rendes úton semmit sem lehetett elérni, vesztegetéssel mindent hamar. Aki nem sajnálta a pénzt, azt gyönyörűen kiszolgálták. A magyar adminisztráció becsületes, kissé gögös s még abból a világból hozott át lelki hagyományokat, amikor az igazgatás földesúri tevékenység, patriarchális hatalom-gyakorlás volt. Ma az adminisztráció kiszolgálás. Nagy hiba volna, ha Erdély a magyar közigazgatásnak csak hátrányaival ismerkednék meg. Ezért szükséges, hogy lehetőleg Erdély igazgassa önmagát.

Halálos mérényletnek tartanám, ha az a százados egyensúly, amelyik Erdélyben, a vallásszabadság klasszikus földjén, a vallásfelekezetek között mindig zavartalanul fennállott, anyaországi a priorik és statisztikák alapján megbolydulna. Az erdélyi magyarság többségében még most is református. Ez az oka, hogy a felekezeti béke Erdélyben erősebb volt, mint az

ország bármely más részében. Ha tehát most valaki megpróbálná ezt a történelmi egyensúlyt felborítani, Erdély lelke gyökeréig megbántva felelné rá.

Tovább folytatva a konkrét eshetőségeket, szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy az erdélyi ember politikai világnézetét nem szabad jó sokáig a magyarországi mértékkel mérni. Erdély mindig szabadelvűbb volt, mint az anyaország. Ennek megvolt a maga történelmi oka. Az összeomlás után Erdély nem ment által a forradalom szörnyű következményein s tanúságot tehetek arról, hogy a legizzóbb magyarok várták 1919-ben a vörös hadsereget, amelyről csak azt tudták, hogy magyar és szabadulást hoz. Az erdélyi magyar nem ment által azon a gyilkos csömörön és halálos kiábránduláson, amit idekinn a proletárdiktatúra ébresztett. Nem látja bizonyos baloldali elveknek végső következményeit olyan pusztító formában, mint a künnlevők. Tehát vegye tudomásul mindenki, hogy Erdélyben lehet valaki elméletben demokrata vagy liberális gondolkozású s emellett a gyakorlatban annyira nacionalis, mint akár Hitler; lehet valaki pl. szabadkőműves s emellett annyira etikai, gyökeresen magyar és keresztyén, mint akár egy megyéspüspök.

Természetesen azt sem lehet hagyni, hogy a magyar közgondolkodás merőben ellentétesen ítélje meg ugyanazokat a dolgokat. Erdélynek sincs igaza, mikor liberális szólamokat hangoztat s helytelenül cselekedtek az erdélyi vezetőférfiak, mikor a szabadkőműves páholyba beléptek. Sürgősen szükségesnek tartom, hogy e téren a két terület gondolkozása egymáshoz közeledjék s az erdélyiek is lássák be, hogy magyarságért és emberi jogokért nem szükség páholyokba menni; ezt a magyar közélet nyilvános fórumain sokkal jobban lehet szolgálni. Különösen az egyetemi ifjúság, azután a fiatal tanítóság és papság összegyűjtését tartanám szükségesnek úgynevezett világnézeti konferenciákra s ezeken észrevétlenül elfogadtatni, közös meggyőződéssé tenni mai nehéz világhelyzetünkben az alapvető élet- és világmegítéléseket.

Tudjuk, hogy az erdélyi magyar közélet az utolsó húsz esztendőben az Egyház keretei között folyt le. Evégből az egyházak korszerű szervezeteket hoztak létre, hogy csak az ifjúsági munkát és a nőszövetségek csodálatos munkáját említsem.

Helytelennek tartanám, ha most egy általános állami szervezkedés ezeket félretolná, eredményeit bekebelezné és maga kívánná a munkát kisajátítani. Szükséges az egyházi gyökerek és keretek meghagyása, mert ezen a réven előbb lelki táplálkozáshoz juthat a mozgalom, csak arról kell gondoskodni, hogy az egyházi munka felekezeti versengések miatt önmagát meg ne hiúsítsa. Erre van mód türelemmel és megértéssel. A felekezetek ott sokkal közelebb vannak egymáshoz, mint nálunk s addig lesz Erdély közélete egészséges, amíg ez a közelség meg nem változik. Mihelyt ellenséges szemmel fognak egymásra nézni, Erdély közélete beteggé és munkaképtelenné válik. Arra is kialakult már ott a módszer: miképpen lehet a felekezetek kooperációját biztosítani. Ezt kár volna abban hagyni.

Erdélyben mindig volt transzylvanizmus s tudjuk, hogy az Unió elé erdélyi részről meredezett nagyobb akadály. Az erdélyi intelligencia Kossuthal szemben is kissé tartózkodó álláspontot foglalt el és maga a magyarság sokkal inkább Deák Ferenc híve volt, mint a függetlenségi ideáloké. Ez azt jelenti, hogy Erdély visszacsatolása óvatosságot igényel, mert ha az erdélyi lélek felborzolódik és összezárkózik, soha sem lesz teljessé a kapcsolat.

Viszont az erdélyi lélek folytonosságának megőrzése és az erdélyi szellem autonómiája azzal a kísértéssel jár, hogy helyi hazafiság lesz úrrá s egy szűk látókörű transzylvanizmus kerekedik belőle. Ezért arról kell gondoskodni, hogy Erdély ifjúsága, közép- és főiskolai diákok, a tősgyökeres erdélyi vezetőréteg minél többször kerüljön ki Magyarországra, vegyen részt közös összejöveteleken s az itteni magyarsággal együtt keresse az új, egységes Magyarország felépítésének alap gondolatait és módszereit. A Királyhágón át szakadatlanul járnia kell a jövőmenők seregének, de fontosabb dolog, hogy ők jöjjenek atyafilátogatóba ki, minthogy a mi embereink tóduljanak oda s Erdély vendégszeretetét a roppanásig próbára tegyék olyan időben, mikor örömnél még csak a nyomorúságunk nagyobb.

SCHNELLER KÁROLY egyetemi tanár (Kolozsvár):

Először is azt kellene tisztáznunk, hogy mit értsünk «összeforrás» alatt? A körkérdés némileg megkönnyíti a választ, amidőn «szerencsés», «gyors» és «teljes» jelzőkkel látja el a kívá-

atos összeforrást. A hangsúly érzésünk szerint a «szerencsés»-en van. Ha ugyanis az összefonás nem szerencsés, akkor nem is kívánatos, hogy az gyors vagy éppen teljes legyen. Röviden: az összeforrás tényében nem látunk még *feltétlen* értéket; abban az esetben igen, ha megőriződnek az összeforrandó területek, népek szellemi sajátosságai, értékei. Ezek létalapját fenyegette a 22 éves levantei uralom. Ezeknek az elkallódását, elsorvadását volt hivatva és van hivatva meggátolni a második unió. Azonban hogyha az unió uniformizálódást akarna, akkor az éppen olyan süppedékes út felé vezetne, mint az első unió, amely után két emberöltőn keresztül bizony nem számoltak eléggé Erdély szükségleteivel, Erdély hivatásával és az erdélyi lélek sajátosságával. Az anyaország árnyékában a legízesebb, legpatinásabb és legszívósabb hajtás mostoha gyermekként senyvedt. Erdély magyar népe sok helyütt széledt-mállott, magyar kézen levő földje olvadt; az önszegély és altruizmus helyett a mechanizált közsegély és a finánckapitalizmus voltak a vezető csillagzatok odaát és ezek hínárjaiban botladozott a székely s tán még inkább az erdélyi magyar. Részlet-diagnózis helyett ezért csak ismételten hangsúlyozzuk, hogy járhatnak a nagy összeforrással *bajok* is. Nyilván az igazi összeforrás önfeladást is jelent. Ugyan ha azt adjuk fel, ami rossz és haladásgátló bennünk, akkor érdemes lemondani magunkról. De jaj annak az összeforrásnak, amely azt kívánja, hogy az értékeset és az időállót, az előre lendítőt adjuk fel az úgynevezett összhang kedvéért! Ily esetben az összeforrás zökkenőit és akadályait jó jelnek: az egészséges reakció tünetének kell tekintenünk.

Közhely, hogy Erdély politikailag-történetileg *iskolázottabb* fele az országnak. A lét és nemlét feltételeit a keletre tolt bátya őrzői szükségszerűleg nagyobb *valóság-érzéssel* szemlélték, mint a végtelen és féktelen róna ernyedtségéből-szalmalángra gyúlt lakói vagy Pannónia aulikus szellemtől túltelített, a tekintélytisztelet láncait sínylő urai. (Milyen nagy és megbecsülésre kötelező csoda, hogy talán éppen bénító tekintélytisztelet reakciójaképpen mégis a Dunántúl adta a tiszteletre valóban legméltóbb tekintélyt, az apostolt: Széchenyit.)

Ha most már ezt a politikailag értékesebb realitást legyőzi

az alföld indulat-lávájával váltakozó fatalizmusa, életszemlélete s ha a tekintélyek fogyatékos kritikán alapuló tisztelete felülkerekedik a dolgokat önmagukban és önmagukért szemlélő tárgyilagosság nyugodt számvetésekre képesítő erényén, akkor a másodszori katasztrófára, de legalább is erős meghasonlásokra vezethet.

Megengedhetjük-e ezt a luxust?

Agitációk, pártvillongások, ezekkel kapcsolatos szervezkedések: ó, milyen erőpocsékolások és luxusok itt, ahol a mindennapi kenyér tétetett bizonytalanná s ahol minden újabb hold visszaszerzendő magyar föld egy-egy vár és magva a bizonytalanná tett jövőnek.

A felekezeti béke professzionista gyűjtogatóira milyen mélységes megvetéssel tekinthet az az erdélyi lélek, amelyik visszaemlékezik a tordai országgyűlésre vagy arra a közelmúlt munkaközösségre, amely a kétévtizedes kálvária során a felekezetek közt fennállott, jelül és emlékeztető jegyül a jószándékúaknak.

Taktusra-lelkesedés, szavalókórusok, külsőséges tömeg-effektusok: ó, milyen kis játékok itt, ahol a reális országépítés feltételeit: az önálló existenciák gyarapítását és a kiművelt emberfők szaporítását, e ma is aktuális vágyálmokat egy Bethlen Gábor valósította nagy sikerrel, több mint 300 évvel ezelőtt. Éppen ezért azután nem játék itt, de a közgondolkodásba átment valóság a *kollektívum* iránti fokozottabb felelősség eszméje.

Kell-e *beszélni* itt az állami bürokratizmustól elterelő szabad pályák vonzó erejéről, itt, ahol a megszervezett kizsákmányolás és fajgyűlölet offenzívája elől amúgyis a szövetkezésen és kezdeményezőképeségen nyugvó önségély betonfedezékei közé vonult a magyarság? De még ha lehet is arról beszélni, de semmi esetre nem *szabad* úgy *cselekedni*, hogy ez a kezdeményezőképeség és szabad úton járás lelohadjon s ezzel a kétévtizedes rettenetes tandíj egyetlen számottevő gyümölcse (a magyarságnak a szabad kereső pályákra való terelődése) veszendőbe menjen.

Mindezeket egybefoglalva: az összeforrás legfőbb parancsa az, hogy az ne rontsa Erdély különleges-értékeit, erényeit, ne

vegye el Erdély ízét-színét és a nemzet-egyetemben teljesítendő misszióját, ami nélkül élni erdélyi embernek nem passzió. Gyenge és erőtlén a nemzet — Szent István intelmét variálva, — amelynek tagjai, részei egyfélék, uniformizáltak, amelynek nincs sokféle hangszere. Egy ilyen külön hangszer Erdély. Ennek túlharsogása vagy éppen teljes elnémítása — szegényedés . . . (Áldás, hogy a második unió idején Széchenyilelkületű és munkafantáziájú, de *keleti* magyar áll a kormány rúdjánál, akinek mindez vérében van.)

Mindez negatívum?

Pozitív kellékek vagy előfeltételek: Az előreláthatólag még növekvő állami omnipotenciát arra kell felhasználni, hogy az erdélyi magyarságot a teljes pusztulástól a közel-múltban megmentő öntevékenység, kezdeményező erő és üzleti vállalkozói készség, a szövetkezeti gondolat ápoltság. E téren lehető nagy szabadságot! A föld, a műhely és a kereskedés felé irányuló *érdeklődést* és *vágyat* minden rendelkezésre álló erővel *éleszteni*. Különösen a föld *szerzésében* és megtartásában kitűnő magyar tehetségeket kell kiemelni s ily módon kell — ha már szükséges — kreálni a *kiérdemelt* tekintélyhez címet, kitüntetést, de nem remélni azt, hogy a szkeptikus és súlyos mértékkel mérő erdélyi közvélemény előtt *címekkel* lehet szerezni *tekintélyt*.

A szó- és tettazonosság összhangjára érzékenyen kell ügyelni. Nem sokat beszélni addig bojár-uralomról, amíg 10—100.000 holdas hitbizományok és egyéb nagybirtokok — erdélyi szemmel nézve mindig is anakronisztikusan ható — drótakadályai állanak útjában a népfejlődésnek a palánkon belül, jóformán már csakis e palánkon belül. Egyszerűségről komoly időkről beszélni és másrészt pompázkodni, luxusba merülni és vele párhuzamban nyomorgó osztályok karitatív támogatására hagyatkozni, de a nyomor okait gyökeresen meg nem fogni (bár újabban sok történt e téren), a kellő fizetés hiányát címekekkel takarni, a kellő tehetség hiányát protekcióval kiegyenlíteni; csupa kuriózum, ami az erdélyi ember szemében az igazi, lelki összeforrásnak komoly akadálya. Követelmény, hogy a 22 éves tatárjárásos uralom *minden* nyilvánulása, minden irányú magatartása elmaradjon, lemaradjon az ismét-magyar

közélet, közigazgatás és kormányzat megfelelő intézkedései, megnyilvánulásai mögött. Minden cselekvésnél és intézkedésnél szem előtt tartandó, hogy íme figyelnek féltő, de objektív hasonlító szemmel: nehogy valamiben is könnyebbnek találtassam!

Elfogult volnék Erdély javára? De hiszen ki állítja, hogy itt minden fenéki tejfel, s hogy nem voltak már régen is komoly bajok?! Voltak itt is renegátok, zavarosban halászok. És voltak régen is csúnya-önzők, közületi haszon-felezők. Különben a felhőtlennek látott régi békeidőkben nem veszték volna el a százezerholdak, nem hangzottak volna sűrűn a híradások az őrtonyokból. Nyilván nem elég sűrűn ahhoz, hogy felfigyeltek volna azok, akiknek látniuk kellett volna: micsoda értékek jöttek és jöhetnének Erdélyből, nemes televényéből, pompás tehetségű fiaiból, ha respektálták volna sajátosságait, igényeit és nem látták volna az unió célját az uniformizálásban.

A hivatását teljesítő s abban nem akadályozott Erdélyről mindig lehetett mondani: «ex Oriente lux»! Minél inkább elismeri ezt a nagyobb erejű, többre képes, de az értékhierarchiák ziláltabb rendjét mutató anyaország, annál nyugodtabb lélekkel fogja rámondani a választ Erdély: «ex Occidente dux!» S akkor itt van az összeforrás!

SPECTATOR (Kolozsvár):

«Miképen látom Erdély és Magyarország szerencsés, gyors és teljes összeforradásának föltételeit és ennek esetleges nehézségeit?» Ez az élénkbe tett kérdés. Feleletem a következő:

Az erdélyi racionalizmus és az elmúlt két évtized kisebbségi reálpolitikájának szellemében, valamint az első hibák gyors kiküszöbölésében látom a kért föltételeket. Erdély mindig szerves része volt a magyarságnak, még akkor is, ha többé-kevésbé elszakították tőle történelmi eszközökkel és más politikába, jogrendszerbe és lelki, szellemi, gazdasági viszonyokba erőszakolták. De viszont sokban más volt, még a legszorosabb összetartozandóság idején is, mint a szűkebb értelemben vett Magyarország. Ezt ma úgy határozzák meg, hogy van egy külön

erdélyi szellem, sőt lélek is. A jelen unió egyik föltétele volna e szerint, hogy ezt az egységet és különbözőséget a lehető legnagyobb mértékben tekintetbe vegyék. Erdélynek le kell számolnia vele, hogy most már nem járhat a kizárólagos kisebbségi önrendelkezés útján, és tudnia kell, hogy Magyarország soha nem létezett mértékű és irányú külpolitikát üz, sőt különleges világnézeti hatások alá került, melyek a megszokott gazdasági viszonyokat szintén érintik, tetejébe még a hagyományos magyar történelmi útvonalat is megnehezítik, — mindezt méltányolni kell, viszont Magyarországnak soha nem szabad elfelejtenie, hogy Erdélynek szilárd hagyománya van, mely a helvét racionalizmusból táplálkozik, a vallásszabadság és a szabad vizsgálódás elvén alapulva önrendelkezési, szabadelvű és demokratikus elveket melenget keblén.

E pontokon mulasztások és hibák merednek föl már mindkét oldalról. A fölszabadítás túlságosan lírikus hangulatban folyt le, mely a tartózkodó erdélyi lelket erősebben fölrázta, és utána rögtön hatalmi színezetű magatartásra biztatott kevésbé felelős tényezőket. Erdély már félti a hagyományait és «nyűgös», amiért sok «távoli» elem vegyült életébe s így esetleg akadályozza, hogy az unióban a maga lelki és szellemi erejéből és lehetőleg a maga embereivel jusson a lehető legnagyobb szerephez. Kétségtelen hiba volt például a jogegységesítés merev elcsietése és a társadalmi alakulatok hirtelen beszállása: a törvények és rendeletek azonfelül megszükkített hatállyal és ridegebben, mint az anyaországban érvényesülnek, aminek folyománya, hogy a Magyarország és Erdély fogalmait eltávolító mellékzöngével ejtik. Azonban Erdély részéről is erős ferdítések történtek. Mindenki saját tárgyias érdekeiben szeretné átérezni a fölszabadítás boldogságát; az új helyzetnek csak az előnyeit szeretné a közelmúlt néhány kétségtelen előnyéhez kapcsoltatni, minden áldozat nélkül. Kedvetlenség és csalódás gyötör sokakat, de azért igaztalanul vetették a köztudatba egy új «regát» fogalmát és a korrupció helyére lépett beteg protekcionizmus sivár bürokratizmus, valamint tovább élő nepotizmus vádját. Abban is hibás Erdély, hogy a Magyarországon történt lelki és szellemi változások történelmi tényét nem eléggé mérlegeli.

A kisebbségi múltat gyorsan szem elől téveszteni és tökéle-

tesen elfelejteni helytelenség volna. Annál is inkább, mert a Romániában visszamaradt Dél-Erdéllyel szemben kisebbségvédelmi kötelességeink vannak, amelyeknek igaz központja csak Erdély lehet. Igenis, számba kell venni, hogy a többi kisebbséggel, ha nem is mindig tervszerűen, együtt küzdöttünk és az egyik tekintélyes része fönntartás nélkül sorainkba lépett, «magyar színekben». Ilyen kisebbségnek nem lehet rosszabb sorsa, mint eddig és magyarsági része nem különíthető el jogokban. Pedig még a magyarországi törvény kedvező rendelkezéseit is elfelejtették az itt intézkedők. Ha küzdöttünk egy rossz többség ellen, ennek érződnie kell most új többségi magatartásunkban, mert különben elveszítünk fontos erkölcsi talapzatot. Szem előtt kell tartani, hogy önkormányzathoz szoktunk, hogy agrárreformban és népemelő agrárpolitikában volt részünk, hogy sok kisebbségi lap volt főfegyverünk s egy vészes cenzúra ellenére is keresztülvezettük eszméinket, hogy valóság: sok jó magyar ember járt nemzetárulás nélkül független utakon. Ámde most mégis megtörtént, hogy nem részesülünk a magyarországi önkormányzat maradványaiban; a kormány kénytelen volt a napokban az átmeneti közigazgatás kontár belenyúlását az agrárhelyzetbe megsemmisíteni; lapjaink egész sora elnémult és a cenzúra keserű emlékeket ébreszt; a kisebbségi küzdők ama része, mely a Magyar Párt és a Népközösség kebelében barátságos bíráló volt, vagy elvileg rajta kívül tevékenykedett, semmiféle hivatalos értekezleten, sem régi állásaiban, sem a törvényhozásban nem látható, holott néhány intézmény és a parlamenti csoport különmaradását természetesnek ítélik. Megint «nullum in genium magnum nisi insania quadam mixtum?»

Nyilván mind a két oldalon úniónális érdek immár a nyílt kibeszélés, az alapos megértés, a valóságos egység, a magas tekintetű tárgyilagosság, s az eddigi hibák jóvátétele eszmei és személyi tekintetben egyaránt — az ármányok félreszorításával. A fölszabadító hatalom vegye tekintetbe, hogy Erdély vérző csonk, nemcsak a román határszélen, de kifosztott belső lényegében is, ezért az eddigi elgondoláson túl, illik őt jól gyógyítani és jól táplálni, mindenesetre megérteni bágyadt kedvetlenségét és fájdalmas félhangjait. A közigazgatási politika ezúttal nemcsak reális szükséglet, hanem erős lelki és szellemi

kapcsolatok létrehozásának legfőbb eszköze lehet. A szegénység könnyen megnyerhető. Másodsorban mérlegelnie kell a két évtizedes kisebbségi múlt minden jelentőségét és értékét, összes harcosaival együtt, a kisebbségi bölcséletet és a kisebbségi politika továbbra is messzi nyúló értelmét, de tisztelni az örök erdélyiséget, még az esetleg kellemetlen mai embereiben is. Szinte még több kötelessége van azonban Erdélynek. Nemcsak hű kell maradjon közeli és távoli múltjához, nemcsak elzárkózni kell nyugati mételyektől, hanem föltárni, szokása ellenére teljesen föltárni, lelkét és megosztani értékeit. Egy pillanatra sem szabad elfelejtenie a fölszabadítás nehéz tényét, a nagyvonalú magyar külpolitika fönntartás nélkül való szolgálatát, Magyarország megtörtént belső átalakulását és a reá várakozó nehéz holnapot. Szóval, a legteljesebb és legérezhetőbb lelki, szellemi, gazdasági megértésre és megegyezésre van szükség, azonban ezt jól kell hirdetni, jól kell megszervezni, jól kell megoldani.

VERES PÉTER író (Balmazújváros):

Teljesen eggyéolvadt nemzetek nem igen vannak. Még a nagyon kicsi nemzetek is kisebb egységekre oszlanak, egészen a faluig, ahol «alvég» és «felvég» nemcsak két házcsoportot, hanem bonyolult izlésbeli és szokásbeli különbségeket jelentenek. A kisebb-nagyobb azonosságokból és különbözőségekből azonban mindenütt összetevődik egy-egy olyan egység, amely, az illető tájat, vidéket, a többitől megkülönbözteti. S végül több ilyen vidék, ha már külön történelmi, jogi, közigazgatási hagyományai is vannak, még ha embertani különbségek nem is volnának (de azok is vannak!) már a «tartomány» jellegét adják.

A múltban Magyarországnak is voltak ilyen kisebb ország-rész-egységei. Először voltak a nemzetségek szálláshelyei, később a több megyét egybefoglaló «bánság»-ok. Majd a török alatt az erdélyi fejedelemség is kialakult.

Ez a külön erdélyiség hát olyan létező valóság, amelyet nem lehet egykönnyen eltüntetni. A románok naivan erőszakolt központosító kísérletei sem vezettek sikerre. Ugyanígy lesz ez velünk is, bárha Erdélynek csak egyik része került haza, ami a külön erdélyiség alól kihúzza a tárgyi alapot.

Ez azonban nem olyan nagy baj, mint ahogy naiv centralisták hiszik, akik a nép bajait csak közigazgatási vagy jogi kérdésnek látják. Az élet és a történelem rengeteg árnyalatot teremt s ezeknek létjogosultságot az ad, hogy vannak.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez a különbözőség akadályozhatná az igazi közösségi életet, az állami egységtudatot s népi szolidaritást. A magyarság már a múltban sem tudott belenyugodni a szétszakítottságba. Egységérzése kezdettől fogva erős volt. Egyik tanulmányomban (Paraschtsors — magyar sors) már írtam róla, hogy a kuruc-labanc ellentét nem valami misztikus turáni átok volt rajtunk, hanem ez éppen a magyarság erős egységérzéséből eredt. A mieink soha sem tudtak belenyugodni abba, hogy két-három állami egységbe húzódjon széjjel a kevés magyarság. Erdély ugyan elszakadt egyidőre, de egyik oldal, sem tudott belenyugodni a szétszakítottságba. Egyszer az erdélyiek hatoltak Nikolsburgig, másszor a labancok Mádéfalváig.

Ugyanebben az időben olyan nagy népek, mint a németek és olaszok még bele tudtak nyugodni, hogy egész sereg apró államban éljenek s csak a XIX. és XX. században tört ki bennük elemi erővel az egység vágya.

A magyarság tehát már ezer esztendővel ezelőtt egységes nép volt. A törzsek, avagy a későbbi táj fajták, székelyek, palócok, kunok stb. soha sem tápláltak elszakadási vágyakat. Még külön tartományi önkormányzatot sem követeltek. Kiváltságaik, ha voltak, nem táji vagy tartományi, hanem társadalmi, vagyis inkább osztályjellegűek voltak. A jobbágyság megszűnése után azonban még ezekről is magátólértetődő egyszerűséggel mondtak le.

Nincs hát semmi értelme, hogy a közöttünk és az erdélyiek között meglevő különbségeket túlbecsüljük, vagy ebből politikai ellentéteket kovácsoljunk. Az persze más kérdés, hogy majd tetszik-e nekik az itthoni politikai és közigazgatási rendszer. Úgy hiszem, nem. Ugyanaz lesz a helyzet, mint a Felvidéken, hogy a kisebbségi harcokban összemelegedett magyarságot, majd szétcibálják, újra pártokra és osztályokra szaggatják az itthoni politikai mozgalmak s ez általános kedvetlenséget, visszahúzó-dást, fáradtságot szül. Ennek azonban ez a sorja. A kisebbségi politika elvégezte a feladatát s most valami más kezdődik.

De majd elmúlik ez is egyszer, mert új bajok jönnek s új osztottságban, új osztály- és pártegységekbe szerveződik a magyarság. Egészen biztos, hogy a külön erdélyi lélek, erdélyi szellem stb. jelentéktelenné törpül a kenyérkérdés és a létkérdés nagy dolgai mellett.

Igazibb — nem teljes, mert ilyen soha sem lesz — egybeolvadás majd akkor lesz, ha úgy a csonka, mint a visszatért részek egy nagy változáson mennek keresztül. Egy belső dinamizmusban újra forr az egész magyarság s a táji különbségek már nem ellentéteket, hanem csak külön színeket jelentenek a magyar egységben.